

Bergsklättrerskan och de militanta lesbiska feministerna. Om könsbarriärer och jämställdhet inom akademien

Nedbrytande av könsbarriärer inom akademien uppnås inte nödvändigtvis med jämställdhet. Feministiska interventioner i vår förståelse av vetenskap, kvalitet och objektivitet kan vara mer fruktbara.

CATHRINE EGELAND

Det danska forskningsministeriet lät 1997 publicera det hitintills mest uppseendeväckande utspelet kring jämställdhet inom akademien. Skriften bar namnet *Kvinder Kvalitet Forskning* och byggde på fem så kallade rundabordskonferenser och en större konferens arrangerad av Danmarks dåvarande forskningsminister Jytte Hilden (socialdemokrat). Orsakerna bakom såväl rundabordskonferenserna som den större konferensen var den ojämna könsfördelningen bland vetenskaplig personal vid danska universitet; 1997 var endast 17,5 procent av professorerna, lektorerna och adjunkterna kvinnor.

Vidare visade det sig att andelen kvinnor minskade ju högre upp i hierarkin man kom (Nexø Jensen 1997: 29-31). *Kvinder Kvalitet Forskning* var en presentation av forskningsministerens "11-punktsplan" – en rad idéer och mer eller mindre konkreta förslag (med rubriker som till exempel "Fler kvinnliga professorer", "Sektorforskningsinstitut för jämställdhet" samt "Plats för barn i forskarkarriären") som skulle bilda den politiska utgångspunkten för en effektivisering av arbetet för jämställdhet inom den danska akademien. Hildens 11-punktsplan kom dock inte att leva särskilt länge, utan förläste slut-

giltigt i en debatt i Folketinget den 11 februari 1999.¹

Det finns mycket att säga om *Kvinder Kvalitet Forskning* och Hildens 11-punktsplan. Man kan till exempel diskutera huruvida det är ändamålsenligt eller inte att öronmärka professurer för kvinnor. Möjligen kan det därför verka lite underligt när jag väljer att inleda den här artikeln med att säga något om illustrationen på omslaget till *Kvinder Kvalitet Forskning*. Här ser vi nämligen en målning av den danska bildkonstnären J.F. Willumsen (1863-1958). Målningen från 1912 bär titeln *En bjergbestigerske* (En bergsklättrerska) och visar en vacker kvinna som vilar sig lite i backen medan hon skådar ut över ett betagande bergslandskap. Vad har detta att göra med kvinnor, kvalitet och forskning? Uppenbarligen en hel del eftersom den dåvarande forskningsministern faktiskt använder det mesta av skriftens förord till reflektioner kring *En bjergbestigerske* – som beskrivs på detta sätt:

Där står hon med båda benen på jorden, rak och trotsig. Hon är segrande och förebådar det nya århundradet som skulle bli kvinnornas. Hon bestämmer själv över sitt eget liv, tittar bakåt och är redo att gå framåt. [...] Bilden är befriande. Vi vet inte vad hon tänker, men kanske tänker hon på något som hennes mor berättade för henne och som hon vill föra vidare till sina döttrar. Just därför passar denna bild så bra när man ska illustrera projektet om kvinnor och kvalitet i forskningen. Bilden bekräftar att kvinnorna utgör halva världen, även om endast 6 procent av professorerna är kvinnor i vårt land. Vi måste föra kulturarvet vidare till nästa generation att ta med sig in i cyberspace så att också de kan uppleva bergsklättrerskans handlingsfrihet (Forskningsministeriet 1997: 3).

Linjen från bergsklättrerskan via kvinnor och kvalitet i forskningen till cyberspace är möjli-

gen lite otydlig och berättar förmodligen mer om forskningsministerns personliga associationer än om kvinnor och kvalitet i forskningen. Inte desto mindre finner jag bruket av bergsklättrerskan intressant och värt några kommentarer. Vad jag såhär inledningsvis vill föreslå är att forskningsministerns användning av Willumsens målning kan betraktas som ett elegant och effektivt avgränsande element i relation till konstruktionen av betydelse i jämställdhetsarbetet inom forskningen.

Detta förslag förutsätter inte bara en bestämd förståelse av förhållandet mellan språk och verklighet, utan också en förståelse av hur verkligheten kan undersökas. Jag förstår forskningsministerns projekt som ett verklig-hetskonstituerande projekt där bergsklättrerskan ingår som ett av de verksamma elementen. Jag vill ägna den här artikeln åt att fördjupa denna förståelse, något som först och främst innebär en lång omväg runt akademierna.

Den självklara könsneutraliteten

Akademi är en i skandinaviska sammanhang relativt etablerad samlingsbeteckning för universitet samt andra högre utbildnings- och forskningsinstitutioner och därmed för några av de aktörer som verkar inom dessa. Akademin utgör ramen kring den historiskt specifika, socialt organiserade mänskliga verksamhet som godkänns som vetenskap (Tranøy 1986: 13). Akademin funktioner beskrivs till exempel i den gällande danska högskoleförordningen på följande sätt: "En högre utbildningsinstitution har som uppgift att inom sitt ämnesområde bedriva forskning och erbjuda högre utbildning fram till den högsta vetenskapliga nivån. Den ska dessutom värna om forskningsfriheten och bidra till att sprida kunskap om vetenskapens arbetsmetoder och resultat" (Universitetsloven §1: 2).

Det finns inga formuleringar i den danska högskoleförordningen som stödjer en sned könsfördelning bland universitetens vetenskapliga personal. Tvärtom verkar avsikten vara att Akademien ska få verka och utvecklas som ett neutralt, kvalitetssäkrat elitsystem där könsneutralitet och frånvaro av diskriminering är självklarheter:

Inom universiteten är jämställdhet mellan könen ett ideal. Man finner inga explicita önskemål om könsdominans eller särbehandling på grund av kön uttryckta i officiella sammanhang, vare sig muntligt eller skriftligt. Oenigheter kring betydelsen av kön rör sig mest om hur kulturen har lyckats avskaffa fenomenet. Existerar kön fortfarande i kulturen, eller gör det inte det? – detta diskuteras då och då (Søndergaard 1996: 65).

Könsneutralitetens självklara ställning är avgörande för Akademiens legitima krav på att utgöra ramen kring den erkända vetenskapliga verksamheten. Återigen Dorte Marie Søndergaards (1993) ord:

Könsneutraliteten är i den aktuella akademiska kulturen, liksom neutraliteten i förhållande till klass och ras, en väsentlig del av kulturens självuppfattning, då självuppfattningen bygger på idén att vetenskapligheten i sig är värdenneutral och självkritisk i sitt ständiga sökande efter utökad kunskap (Søndergaard 1993: 201).

Søndergaard berör här en självuppfattning som, enligt mitt sätt att se, grundar sig på en föreställning om Akademien som antropologen Sharon Traweek mycket träffande kallar en *culture of no culture* – en kultur utan kultur – där den vetenskapliga verksamheten uppenbarligen är helt oberoende av den störande omvärlden (Traweek 1988: 162).

Föreställningen om Akademiens köns-

neutralitet och jämställdhetens självklara ställning verkar alltså leva i bästa välmåga sida vid sida med en anmärkningsvärt sned könsfördelning bland universitetens vetenskapliga personal. Med andra ord finns inget motsatsförhållande, trots det underliga i att man inom Akademien kan finna både verksamma könsbarriärer och en föreställning om könsneutralitet. Hur kan detta låta sig göras? Det rör sig inte om en fråga som kan besvaras genom att betrakta Akademien och könsbarriärerna som åtskilda och separata fenomen som existerar utanför våra beskrivningar av dem. Långt mera givande är det att studera dessa fenomen som sammanhängande och komplexa sociala och kulturella konstruktioner som skapas, återskapas och förändras i de olika samspelet mellan den strukturella, sociala och kulturella nivån. En sådan utgångspunkt finner man till exempel i projektet "Kön inom den akademiska organisationen", som är ett av fyra projekt med anknytning till de danska forskningsrådets initiativ "Könsbarriärer inom högre utbildning och forskning".²

Mitt syfte är tvåfaldigt. För det första vill jag närmare undersöka könsbarriärer inom Akademien med hjälp av en teoriutveckling som underminerar föreställningen om Akademien som en *culture of no culture* – det vill säga en könsneutral vetenskaplig verksamhet där könets betydelse och könsbarriärer inte ses som något annat än irrationella efterdyningar efter historiska felsteg och för länge sedan avlagda fördomar. För det andra vill jag fokusera förhållandet mellan föreställningen om den vetenskapliga verksamhetens könsneutralitet och problematiken kring könsbarriärerna med hjälp av diskursanalytiska redskap. Dessa synliggör förhållandet, inte som ett motsatsförhållande, utan snarare som ett produktivt förhållande, där jäm-

ställdhet och könsneutralitet uppfattas som element i en omärklig, men aktiv maktmekanik som ogiltigförklarar problemet med könsbarriärer inom och för Akademien. Till detta vill jag återkomma.

Könsbarriärer inom Akademien

Jag vill börja med att presentera en teoriutveckling – med utgångspunkt i Bruno Latours beskrivningar av forskares alliansskapande verksamhet – som, enligt min uppfattning, gör det möjligt att skriva in könsbarriärproblematiken i Akademien.³

Akademiska forskare och akademisk forskning är intet utan en omvärld, säger Latour. Forskare är viljestarka och dessutom både individuellt och kollektivt handlande aktörer, som aktivt tillvaratar och praktiserar sin forskning i ett beroendeförhållande till sina vetenskapliga och, inte minst, till sina utomvetenskapliga omgivningar. Latours socialkonstruktionistiska förhållningssätt till vetenskap och forskning undergräver vetenskapens *ethos*, så som detta beskrivs av Robert Merton (1996), och slår undan benen för varje avgränsning av fakta i förhållande till fiktion, av rationalitet i förhållande till irrationalitet och tron på originaliteten, det objektiva vetandet om en utanförliggande natur och forskningsmässig autonomi; vetenskapliga fakta är något man skapar och etablerar med utgångspunkt i starka allianser, inte på grund av banbrytande upptäckter. Om man granskar Akademien med Latours ögon, ser man att Akademien utgör ramen kring en ansträngande *construction of facts*. Vetenskaplig verksamhet går ut på att etablera densamma som en erkänd och ekonomiskt levnadsduglig verksamhet, med en effektiv utbredning på den vetenskapliga och ekonomiska arenan – det vill säga en aktivitet som inte faller platt till marken ”begränsad till en

punkt i tid och rum, till mig själv, mina drömmar, mina fantasier” (Latour 1987: 108). Vare sig forskaren behöver avancerad teknisk utrustning för att genomföra fysikexperiment eller sitter vid en vanlig dator och försöker skapa sammanhang i en artikel krävs erkännande, tid och rum som inte på förhand är given forskaren. Forskaren står med andra ord inför ett dilemma som i sin enklaste form härör från det faktum att den värld som omger forskaren – ett universitet, staten, det privata näringslivet, den internationella forskningsmiljön – antingen kommer att fatta intresse för forskarens projekt eller avfärda det. Om omvärlden önskar det senare, kommer forskaren att stå där utan de nödvändiga resurserna, det nödvändiga erkännandet, den nödvändiga tid och det nödvändiga rum som behövs för att forska. Om omvärlden däremot visar sitt gillande får forskaren disponera både tid, resurser, erkännande, tid och rum, men riskerar samtidigt att den intresserade omvärlden kan komma att omformulera forskningsresultaten intill oigenkännlighet. Forskaren är, under alla förhållanden, beroende av att väcka den oförutsägbara omvärldens intresse för sitt forskningsprojekt. Omvärlden måste därför göras mer förutsägbar genom ett ständigt översättningsarbete och ett ihärdigt skapande av nätverk, ett arbete där forskaren knyter nyttiga kontakter till sig. I boken *Science in Action* (1987) beskriver Latour en rad strategier som forskare måste använda sig av för att bilda sådana allianser som kan hjälpa till att etablera och konsolidera forskarens arbete som en vetenskapligt erkänd och ekonomiskt livskraftig aktivitet. Latour ger med sina beskrivningar ett tankeväckande budskap om dekonstruktionen av Akademien och den moderna forskningsaktiviteten; utläggningen om forskarens kopplingar till olika interna och externa vetenskap-

liga intressen rubbar föreställningen om Akademien som en *culture of no culture*. Som särskilt viktig framstår översättningens betydelse för etablerandet och konsoliderandet av en forskarkarriär. Utformningen av doktoranders projektansökningar och presentationen av forskningsresultat genomsyras av översättningsstrategier där till exempel teorier, metoder och förväntningar omformuleras, tydliggörs eller otydliggörs alltefter de potentiella allianspartnernas intressen och behov.

Genom att anlägga ett könsperspektiv kan man tydligt visa att det finns implicita eliminerande mekanismer som inte nödvändigtvis är könsneutrala. Med detta menar jag inte att den akademiska världen innehåller konspiratoriska krafter som på ett utstuderat sätt försöker utestänga kvinnor från de vetenskapliga positionshierarkierna eller hålla dem långt ner i dessa. Vad jag i stället vill poängtera är detta att forskarna är beroende av att etablera sin forskning som en vetenskapligt erkänd, ekonomiskt livskraftig aktivitet. Forskningen bör vara slagkraftig i tid och rum, vilket implicerar ett beroende av omvärlden som inte garanterar könsneutrala värderingar och val. En modern forskningsaktivitet, oavsett om den försiggår på ett statligt universitet eller inom den privata sfären, förutsätter enligt Latour att forskaren dels har möjlighet att involvera andra i sin verksamhet, dels att forskaren i viss mån kan kontrollera eller förutse de involverades handlingar. Här är den neutrala kvalitets-säkringen satt ur spel till förmån för en översättningens regim där forskaren antingen lyckas eller misslyckas med att överföra intressen, resurser eller människor från ett ställe till ett annat i försöket att etablera en forskarkarriär. Denna regim garanterar inte lika möjligheter för och lika behandling av kvinnor och män. Tvärtom impliceras en

ovedersäglig risk för den så kallade Rip, Rap och Rup-effekten⁴, där kvinnor väljs bort då de varken forskningsmässigt eller på andra (könsmässiga) sätt liknar de män som redan befolkar det översta lagret av den vetenskapliga hierarkin. Universitetskulturen har inte desto mindre svårt att tala om denna effekt på grund av föreställningen om ett neutralt kvalitetssäkrande akademiskt elitsystem som inte lämnar något utrymme åt diskussioner kring maktrelaterade översättningsstrategier. Om man inte liknar de människor vars intresse man önskar väcka, är det svårt att förmå dem att erkänna ens projekt och intressen som värda tid och resurser. Kön kan i ljuset av detta mycket väl kunna tänkas bli ett hinder i etablerandet av en forskarkarriär.

Latours teori gör det möjligt att underminera föreställningen om Akademien som en (köns)neutral *culture of no culture* eftersom den skildrar mekanismer och processer som alldeles tydligt är oförenliga med den föreställningen. Beskrivningen av forskarnas alliansskapande strategier påvisar existensen av väljande eller bortväljande mekanismer, som finns utan att de för den skull är ämnes-teoretiskt eller på annat sätt sakligt motiverade, ej heller kan de motiveras utifrån neutrala kriterier och värderingar. Ett resultat av detta kunde vara en sned könsfördelning inom de vetenskapliga positionshierarkierna.

Det är dock inget objektivt faktum att könsfördelningen är sned, eller, som den f.d. danske forskningsministern sade, att det inte finns "tillräckligt med kvinnor" i akademiska sammanhang (Forskningsministeriet 1997: 5). Vi måste ju utgå ifrån att föreställningen om Akademiens könsneutralitet i någon bemärkelse kan anknytas till uppfattningen om att könsfördelningen inom de vetenskapliga positionshierarkierna är oväsentlig för den vetenskapliga verksamheten. Åsik-

terna går således isär beträffande frågan om kön i förhållande till den akademiska världen. Vi äger ingen omedelbar tillgång till världen och dess olika fenomen; förhållande och tillstånd föreligger inte i objektiv mening, utan etableras som det de blir. Härmed kastas vi in i en ganska snårig diskussion, för hur och var etableras ett sådant förhållande som sned könsfördelning? Vad behövs med andra ord för att etablera något som är snett eller bristfälligt? Vad behövs för att etablerandet ska utebli? Jag ska här inte uppehålla mig vid dessa alltför generella frågor, utan i stället anknyta dem till föreställningen om Akademin som en *culture of no culture*. Hur etableras denna föreställning som ett reellt förhållande? Hur kan den fungera så effektivt och med en sådan kraft att Akademin framstår som ett könsneutralt, kvalitetssäkrande elitsystem på samma gång med och utan selektionsmekanismer som på intet sätt behöver vara grundade i ämnesmässiga, sakliga eller neutrala värderingar? Här kan det behövas en grundligare utredning av förhållandet mellan makt, sanning och verklighet.

Makt, sanning och verklighet

Diskursanalytiska förhållningssätt till samhälle, politik, historia och kultur (se till exempel Foucault 1980; 1994; 1999, Laclau & Mouffe 1985, Fairclough 1989; 1992) poängterar att föreställningar blir effektiva och kraftfulla som resultat av betydelseförhandlingar, där man nämligen inte bara accepterar eller förkastar oskyldiga föreställningar, påståenden, information, politiska utspel och dylikt, utan verkligheter. Diskussion eller oenighet om till exempel könsfördelningen inom de vetenskapliga positionshierarkierna utgör verklighetsetablerande strider som äger rum i språket. Språket kanaliseras således inte bara information, som behandlas på ett eller annat

sätt, utan producerar representationer av verkligheten som formar den verklighet som de endast verkar representera.

Efter hand har det blivit ganska accepterat, till exempel enligt Foucault, att sanning och makt inte står i något motsatsförhållande till varandra. Sanning är så att säga av denna världen och existerar inte som en eller en rad olika fördolda hörnstenar för vår verklighet. Snarare bör sanning förstås som en regim genomsyrad av makt som kommer till uttryck genom produktion, reglering och distribution av specifika utsagor om verkligheten. Forskares och intellektuellas uppgift består därför, enligt Foucault, inte i att rensa bort ideologi och makt från utsagor eller i att binda fast vetenskapen vid en passande, mer sanningsenlig ideologi, utan i att utmana sanningsregimen genom att inter文enera sanningens produktionsvillkor. Sanning är redan makt (Foucault 1980: 133). Anknyter man detta till en av Foucaults berömda definitioner av diskursen som en praktik som systematiskt formar de omtalade objekten (Foucault 1972: 49), slutar man i följande beskrivning av förhållandet mellan diskurs och verklighet: vi har varken diskursextern eller prediskursiv tillgång till verkligheten; diskurser är sanning- och verklighetskonstituerande och äger "en muntlig eller skriftlig materiell realitet" (Foucault 1999: 8). Inom den teoriutveckling som arbetar utifrån ett diskursanalytiskt perspektiv på samhälle, politik, historia och kultur ges skilda bud angående hur diskursernas materiella realitet bör förstås. Diskursteoretikerna Ernesto Laclau och Chantal Mouffe ger följande bud:

Det faktum att varje objekt konstitueras som ett diskursens objekt har inget att göra med huruvida det finns en värld utanför tanken eller med motsättningen mellan realism och idealism. En jordbävning eller en tegelsten

som faller är båda händelser som faktiskt existerar i den meningen att de uppträder här och nu, oberoende av min vilja. Men huruvida deras specifika ställning som objekt konstrueras i termer av naturfenomen eller ses som uttryck för Guds vrede beror på hur det aktuella diskursiva fältet struktureras (Laclau & Mouffe 1985: 108).

Påståendet att diskurser konstituerar verkligheten är alltså inte alls detsamma som att säga att verkligheten inte finns. Hela frågan om verklighetens existens i denna bemärkelse faller med en diskursanalytisk teoriutveckling eftersom det centrala inte är att komma bakom eller under diskurserna; det centrala är att komma bakom eller under verkligheten, det vill säga att undersöka hur betydelser förhandlas och hur verklighetsrepresentationerna kämpar om definitionsutrymmet i och genom diskurser. En förklaring till hur Akademin kan framstå som ett neutralt, kvalitetssäkrande elitsystem samtidigt som samma system, enligt till exempel den f.d. danska forskningsministern, har för få kvinnor, kan inte bara gå ut på att tala om huruvida föreställningen om Akademin som en *culture of no culture* stämmer överens med den bakomliggande verkligheten, eller om påståendet att det saknas kvinnor i dansk forskning gör det – det vill säga om Akademin verkligen är en *culture of no culture* eller om det verkligen fattas kvinnor i det danska vetenskapssamhället. En sådan förklaring kan inte heller bara uppehålla sig vid vad Akademin egentligen är. En undersökning kring vad som kan ge tyngd åt föreställningen om en akademisk *culture of no culture*, i motsats till vad som kan vara fallet med till exempel föreställningen om existerande könsbarriärer, kan med ett diskursanalytiskt förhållningssätt bestå i att betrakta föreställningar, påståenden och dylikt som

utspel i förhandlingen om betydelsen av till exempel forskare, kön och vetenskap.

Betydelseförhandlingar

Det sätt varpå man kan skaffa sig tillgång till betydelseförhandlingarna är, kort sagt, genom att analysera texter. En text kan definieras som ”en teckenhandling, varigenom någon vänder sig till någon annan om något med hjälp av en eller flera semiotiker som kan vara mer eller mindre kodade” (Johansen & Larsen 1994: 169). Texter eller teckenhandlingar som passar som grund för andra texter – till exempel en diskursanalys – finns i både muntlig och skriftlig form och kan omfatta sammanträden, referat, tidningsartiklar och terapeutiska samtal. Man kan också själv producera den text som man vill analysera. Intervjun är en sådan text.

Intervjun utgör en specifik diskursituation där objekt konstitueras och betydelser förhandlas. I samband med min doktorsavhandling⁵ analyserade jag en rad intervjuer med vetenskaplig personal och studenter vid Syddansk Universitet. Det jag ville undersöka var betydelseförhandlingar knutna till könsbarriärer och Akademin i avsikt att utröna ett eventuellt samband mellan, å ena sidan, könsneutralitetens och jämställdhetens självklara ställning och, å andra sidan, problemet med könsbarriärer inom Akademin.⁶

Under hela avhandlingsarbetet fungerade följande påminnelse i Foucaults *Diskursens ordning* som ett omistligt analytiskt rättesnöre: ”Världen är inte vår erfarenhets sammansvurna” (Foucault 1999 [1971]: 30). Jag förstår honom så att man med en diskursanalys tar på sig det ansvar som ligger i att skapa en text där man utan hjälp från ett objektivt existerande undersökningsföremål utmanar sanningsregimen genom att intervjua sanningens produktionsvillkor, så som

dessa till exempel framstår inom Akademin, genom att undersöka hur betydelser förhandlas och hur representationerna av verkligheten strider om definitionsutrymmet i och genom diskurser kring Akademin, kring kön och jämställdhet.

Den korta versionen av mina resultat kan beskrivas så här: en sned könsfördelning inom en vetenskaplig positionshierarki kan inte förklaras som det entydiga resultatet av ett bestämt systems premiering av en bestämd grupp av aktörer inom Akademin – till exempel män. Snedheten kan inte heller befria någon – till exempel kvinnor – under hänvisning till maktförhållandet mellan könen. Inte för att maktförhållandet inte existerar, utan för att också detta är en av maktens ändpunkter, som Foucault (1994: 98) kallar det. Maktens ändpunkter upprätthålls och legitimeras i förhandlingar om betydelser, som ingen kan befrias från. Det jag kunde se i intervjuerna med studenter och anställda vid Syddansk Universitet var att det i informanternas egna förväntningar avspeglade sig föreställningar om Akademin som ett könsneutralt elitsystem som blint utpekar de mest kvalificerade och ämnesmässigt skickligaste. Negativ särbehandling på grund av kön fanns det inget utrymme för. Den sneda könsfördelningen längst upp i den vetenskapliga positionshierarkin förstods övervägande som ett resultat av diverse externa förhållanden – som exempelvis kvinnors bristande ambitioner eller kvinnors svårigheter att kombinera en framgångsrik forskarkarriär med ett lyckat familjeliv. Däremot förstod man det inte som ett resultat av förhållanden eller mekanismer inom Akademin. Särbehandling på grund av kön var ett ogiltigt problem och blev därför också en ogiltig lösning – i form av särskilda åtgärder – gentemot Akademin. Könsneutralitetens och jämställdhetens själv-

klara ställning gjorde existensen av institutionsinterna könsbarriärer obegripliga, varför dessa förklarades som icke existerande.

Jag har inte här möjlighet att bjuda på särskilt många exempel. Av den anledningen har jag valt ut endast ett som dock är ganska illustrativt om man vill förstå de ogiltiggörande manövrer som kan ligga bakom könsbarriärernas obemärkta ställning i skuggan av den självklara jämställdheten inom Akademin.

John och de militanta lesbiska feministerna

Här följer ett litet utsnitt från en av intervjuerna. Informanten, som jag kallar John, är en tillsvidareanställd vetenskapligt meriterad medarbetare vid en institution på Det humanistiska Fakultet vid Syddansk Universitet.

Cathrine: När du hör ordet jämställdhet – vad tänker du då på?

John: Mmhm, jaha ... det vet jag inte riktigt. Vissa gånger tänker jag nog att det reagerar jag inte positivt på. Men det är för att jag förknippar det med extrem feminism och såna saker, och nog vet jag att det inte alltid är så, men jag tycker inte att det är nåt problem ... Jag inbillar mej att jag inte diskriminerar kvinnor eller män eller färgade eller nån som helst och därför har jag otroligt svårt å fatta att andra skulle göra det här [på universitetet – min kommentar]. Och därför anser jag att vi har jämställdhet. Men det har nåt att göra med, att jämställdhet ... Jag gillar att det finns en skillnad mellan könen, alltså, men dom ska ha samma möjligheter eller vi ska ha samma möjligheter. Men min spontana ... När jag hör sånt som jämställdhetskommitté å sånt, då blir jag negativ på en gång. Så det måste jag nog tyvärr medge.

Johns medgivande rymmer inte bara en – negativ – betydelse av jämställdhet. Även om han inte reagerar positivt på begreppet, fråntar han det inte allt värde. Tvärtom hävdar

han att det är ett karakteristiskt drag hos universitetet där alla – enligt några av hans tidigare representationer av verkligheten – erbjuds samma möjligheter att utvecklas. Något paradoxalt kan man alltså säga att jämställdhet för John både är ett positivt nödvändigt element inom Akademin – genom att garanterat resultera i existensen av lika möjligheter – och ett hot mot just dessa möjligheter. Hur kan det förhålla sig så? För att bättre förstå hur John jonglerar med fler än en betydelse av jämställdhet är det nödvändigt att aktualisera hans berättelse om det som jag här vill benämna Det politiska förflutna. Det politiska i det politiska förflutna visar på ett vänsterorienterat engagemang inom eller utanför mer eller mindre organiserade grupper eller partier inspirerade av till exempel marxism, kommunism, maoism, leninism och/eller stalinism. Johns möte med dem som han kallar militanta lesbiska feminister i det politiska förflutna har enligt honom själv blivit avgörande för hans uppfattning om jämställdhet:

John: Jag har ett väldigt vänsterorienterat förflutet. Jag var med i mycket, mycket, vänsterorienterade partier när jag var yngre ... som var revolutionära och där kvinnorna var ganska militanta, måste jag säga. Det var i och för sig männen också, men kvinnorna var väldigt militanta mot männen. Och då är det ju så att om man – till mig – säger feminism å sånt, då tänker jag på väldigt militanta lesbiska feminister, som ger dej en fet smäll om du gör nåt dumt. Och den miljön som jag levde i för femton-tjugo år sen – som jag ser det – ville att män och kvinnor skulle vara precis lika. Det tyckte jag var irriterande å synd.

Som vi redan har sett förknippar John jämställdhet med ”extrem feminism å såna saker”. I berättelsen om Det politiska förflutna preciseras detta till att röra sig om ”väldigt militanta lesbiska feminister” som på ett ag-

gressivt sätt breder ut sig i en miljö där män och kvinnor med våld och makt skulle bli ”precis lika”. Drude Dahlerup (1998) beskriver i sin omdiskuterade analys av den danska Rödstrumperörelsen skilda aspekter på förhållandet mellan den politiska vänsterkanten och rödstrumporna. Generellt kan förhållandet beskrivas som asymmetriskt: rödstrumporna såg sig själva som en del av vänsterflygeln, men det omvända var alls inte lika vanligt. De frekventa stridigheterna i mötet mellan rödstrumpor och representanter för den övriga vänsterflygeln kan, enligt Dahlerup, inte uteslutande tolkas som variationer över samma teoretiska tema – betydelsen av förhållandet mellan kvinnokamp och klasskamp; det fanns ju också en framträdande personlig sida. I detta sammanhang återger hon bland andra den hårdkokta danska journalisten Jan Stages syn i en artikel från 1972:

”En bitter afton med Alexandra Kollontaj vid ett bord på Gråbrödre Torv” hette Jan Stages rapport ett par dagar senare från en afton då han och Ellegaard [journalisten Lasse Ellegaard – min anmärkning] på grund av att den senares artikel i Information [om bl.a. Femö-lägret – min anmärkning] hade refuserats av en rödstrumpa, ”en dam i slutet av tjuugoåren” med en röst som ”lät lite annorlunda, kanske lite djupare än de flesta flickröster, i varje fall användes den flitigt”. I artikeln nämner Stage att Ellegaards egen fru är rödstrumpa och att hon har haft möten i hemmet där de även använde Ellegaards skrivmaskin (Dahlerup 1998:243).

Det intressanta i sammanhanget är inte huruvida Jan Stage eller John endast ger en något så när korrekt beskrivning av de feminister som var aktiva rödstrumpor på den danska vänsterkanten på 1970-talet. Långt viktigare är den roll som de ”militanta lesbiska

feministerna” spelar när det gäller att konstruera betydelsen av jämställdhet där dessa kommer att fungera som krok där man kan hänga upp betydelsen av jämställdhet. För där jämställdhet, å ena sidan, är något som vi till synes redan har och/eller bör ha (”dom ska ha samma möjligheter eller vi ska ha samma möjligheter”) på universitetet, anser John ändå samtidigt att jämställdhet, å andra sidan, också har en koppling till våld (”ger dej en fet smäll om du gör nåt dumt”) och tvång (”ville att män och kvinnor skulle vara precis lika”) på ett sätt som binder samman de lika möjligheterna som kvinnor och män redan har på universitetet med ett onödigt och föga frestande generellt uttraderande av skillnaderna mellan könen:

John: Alltså, jag tycker att det är skillnad på män och kvinnor. Jag gillar att kvinnor är vackra och män starka å allt det där. Och jag menar att man kan respektera varandra trots det. Så det har mer ... det har inget att göra med ämnet. Det har att göra med spelet mellan könen, vad vet jag, alltså nånting, eller hur?

Den generella – och således inte ämnesrelaterade – risken för att ”spelet mellan könen” ska försvinna om könen görs ”precis lika” förtydligar det för John onödiga och problematiska med att göra jämställdhet till något annat än den – tvärtom – lika nödvändiga garantin för och konsekvensen av de lika möjligheternas existens, de möjligheter som kommer till uttryck som en frånvaro av särbehandling inom universitetets elitsystem:

John: Jag tror – och jag hoppas att jag har rätt – jag tror helt enkelt inte att ... jag kan helt enkelt inte föreställa mej att det skulle finnas män som väljer kvinnor för att ... som låter bli att välja en kvinna för att hon är kvinna om hon är den mest kvalificerade. Det kan jag

inte i min vildaste fantasi föreställa mej. Men det kan väl hända att det är jag som är naiv och har fel. Men det är för att sånt inte finns i min värld ... Alltså, jag kan inte se – och nog kan det finnas kvinnor som säger att jag också diskriminerar ibland, men jag tror inte att jag gör det. Och jag har rent samvete när jag säger det. Och så tror jag att det mesta i världen funkar. Nog vet jag att det inte gör det, men som sagt: på universitetet tror jag inte att det är nåt problem.

John opererar med två skilda betydelser av jämställdhet; två betydelser som inte utesluter varandra, utan som tvärtom utvecklas sida vid sida i en ogiltiggörande manöver där den sneda könsfördelningen längst upp i den vetenskapliga positionshierarkin inte ses som ett problem som behöver en lösning. I denna manöver spelar de ”militanta lesbiska feministerna” en viktig roll som avgränsande element i betydelsekonstruktionen av en legitim jämställdhet som pekar både mot Akademin som en balanserad könsneutral *culture of no culture* och mot problemet med könsbarriärer som externt problem vars lösning förknippas med en illegitim, negativ och våldsam jämställdhet där kvinnor och män görs ”precis lika”. Låt mig med detta återvända till Hildens bergsklättrarska.

Jämställdhet och makt

I motsats till Johns ogiltiggörande manöver verkar det som om könsbarriärerna inom Akademin utgör ett begripligt och giltigt problem för den f.d. danska forskningsministern. Detta innebär dock inte att Jytte Hilden undviker att göra betydelseskapande avgränsningar i sitt jämställdhetsprojekt. Tvärt om görs en strategisk tvetydighet gällande i *Kvinder Kvalitet Forskning* som undviker frågan huruvida man vill upprätthålla och legitimera föreställningen om Akademin som en *culture of no culture*. Oklarheten

uppstår när *Kvinder Kvalitet Forskning* argumenterar både för en aktiv jämställdhetspolitik där forskarens kön har betydelse och en något oprecis kvalitetssäkring där forskarens kön saknar betydelse:

Men politik och jämställdhetsplaner kan inte ensamma göra allt. Kvalitet, och därav följande framgångar inom forskningen, säkras genom hårt arbete och konkurrens. Både kvinnliga och manliga forskare måste anta utmaningen och skapa större likhet, öppenhet och genomskinlighet i forskarvärlden. Därmed ska vi se till att de bästa forskarna, oavsett kön, kan komma i åtnjutande av forskningens förnämsta positioner (ibid: 27).

Samtidigt som Hilden vill främja en aktiv jämställdhetspolitik i Akademin, för att få kvinnor ”på arenan” (ibid: 8), upprätthålls föreställningen om en könsneutral ”kvalitet och därav följande framgångar inom forskningen” som ”säkras genom hårt arbete och konkurrens”. Här hotar inga ”militanta lesbiska feminister” med att undergräva vetenskapssamhällets neutrala kvalitets-säkring. Könsskillnadernas betydelse har sina gränser – och de går vid kvaliteten. Hur man nu ska förstå det. Hursomhelst: kön och kvalitet står uppenbarligen i ett motsatsförhållande.⁷ Bergsklättrerskan fungerar som ett ypperligt avgränsande element i detta sammanhang; stark och oberoende klättrar hon mot toppen, utan någon annan hjälp än sina egna visioner och sin egen förmåga. Kvinnor i forskarsamhället bör alltså vara som bergsklättrerskor som genom hårt arbete och konkurrens når toppen i en Akademi som ska befrias från barriärer och ogenomskinlighet med hjälp av balanserade och legitima jämställdhetsåtgärder.

Vad bergsklättrerskan och de ”militanta lesbiska feministerna” tydliggör är att jäm-

ställdhet inte har ett i förväg fastställt betydelseinnehåll. Tvärtom fungerar jämställdhet som ett element i icke oskyldiga maktmekanismer där det i foucaultsk bemärkelse härskar ett produktivt snarare än ett motsättningsfyllt förhållande mellan viljan till jämställdhet och det maktutövande som sker inom Akademin.

Lika viktigt som att avslöja och problematisera könsbarriärer och särbehandling är att uppmärksamma de premisser och representationer av verkligheten i argumentationen för jämställdhet.⁸ Jag vill fördjupa detta genom att avslutningsvis presentera en läsning av Judith Butlers och Luce Irigarays teorier som implicerar problematiseringar av jämställdhetens självklara ställning i ett generellt feministiskt projekt.⁹

Jämställdhet och könsskillnad

I *Gender Trouble* kritiserar Butler (1990) de feministiska teorier och politiker som förutsätter existensen av en väl avgränsad gemensam kategori – kvinnor – som inte bara ska fungera som knutpunkt för teori och politik, utan också anger det subjekt för vilket man söker politisk representation (Butler 1990: 1). I Butlers kritik ligger inte ett absolut avvisande av varje försök till representation (”som om vi kunde”), utan snarare en uppmaning till feminister att överväga i vilken grad ”kategorin ’kvinnor’, feminismens subjekt, skapas och begränsas av själva de maktstrukturer genom vilka man söker frigörelse” (ibid: 2). Feminister riskerar att understödja hellre än att undergräva de hegemoniska könsnormerna genom att okritiskt arbeta för jämställdhet mellan män och kvinnor. Såväl jämlikhet som ojämlikhet förutsätter praktiker och uttryck som är begripliga inom ramen för den tvåkönade heterosexuella institutionen. Härigenom blir individer inlåsta,

inte bara på grund av institutionen; andra maktrelationer beslöjas samtidigt som andra mål och medel förbises i försöket att jämställa en diskursivt konstituerad grupp med en annan. Butler föreslår en upplösning av det som hon uppfattar som en ofrivillig enkelriktad feministisk politik till förmån för begränsade undergrävande interventioner i de praktiker som etablerar och reglerar könsidentiteten.

Luce Irigarays förhållande till jämställdhet är lite – men långt ifrån helt – annorlunda än Butlers. Hos Irigaray är det kvinnliga i sig vare sig positivt eller negativt, eftersom det vi kallar kvinna strängt taget inte existerar. Detta ska inte förstås så att kvinnan som den Andra är ”fortfarande-inte-representerad”, utan hellre som att hon är ”icke-representabel” eftersom hon överskrider möjligheterna till representation för västvärldens psykoanalys och filosofi med deras fallogocentriska substans tänkande, vilket strukturerar och förklarar världen i enlighet med ett logos – ett förnuft eller en världsordning – som definieras av det manliga. Med fallogocentrismen omöjliggörs könsskillnaden som därigenom framstår som en paradoxal könskonstituerande likgiltighet inför kön (Irigaray 1985: 72). Könsskillnaden ”glöms” och suddas ut i ett system som endast tar fram det manliga subjektets självrepresentation på båda sidor om dikotomin man-kvinna. Likgiltigheten inför kön kan inte upphävas. Kvinnans icke-representabilitet kan därför inte repareras genom att söka besvara frågorna om vad könsskillnad och kvinna egentligen är. Enligt Irigaray utgör ”vad är”-frågan ”den metafysiska fråga – vilken det feminina inte låter sig underställas” (ibid: 122) då svaret på frågan ”Vad är en kvinna?” återigen placerar kvinnan innanför fallogocentrismens ram. När Irigaray beskylls för att vara essentialist beror detta med andra ord på en missuppfatt-

ning av hennes projekt. Enligt henne ges ingen ”enkel hanterlig väg att komma utanför fallogocentrismen, inte heller ges någon möjlig väg att placera sig själv där, som ett resultat av det enkla faktum att man är kvinna” (ibid: 162). Men det kvarstår några möjligheter till förändring; de måste bara sökas på andra ställen. För Irigaray innebär detta ett byte av fokus, bort från en teori om eller för kvinnan som subjekt eller objekt i eller utanför fallogocentrismen, till ett försök att klargöra och underminera förutsättningarna för fallogocentrismen. När Irigaray därför besvarar frågan om jämställdhet med en ny fråga: ”Lik vem?” (Irigaray 1989 – min översättning) måste inte det nödvändigtvis endast besvaras för att därefter kritiserar med utgångspunkt i vem – det vill säga mannen – kvinnan ska likställas med. Lika viktigt är det att vara uppmärksam på och problematisera frågans första del: ”Lik...” då man därmed berör själva kärnpunkten i fallogocentrismen.

Vad dessa läsningar av Butler och Irigaray illustrerar är att tydliggörandet och nedbrytandet av könsbarriärer inom Akademin inte nödvändigtvis uppnås med jämställdhet. Snarare tror jag att ett sådant projekt bör utföras som feministiska interventioner i och nya förhandlingar kring våra förståelser av vetenskap, av förhållandet mellan vetenskap och samhälle, mellan kvalitet och objektivitet.¹⁰ Härmed undviker vi att klamra oss fast vid den självklara jämställdheten som en verklighetens garanti för föreställningen om Akademien som en *culture of no culture*, där könsskillnaden inte bär någon mening och könsbarriärerna därmed blir ogiltiga problem – reserverade för kvinnor.

Översättning: Asbjörg Westum

NOTER

1. Udvalget for Ligestilling i Forskning forsøgte gøre en opfølgning av 11-punktsplanen. Man presenterede i Ligestilling for Forskning (Forskningsministeriet 1998) en rad olika råd och förslag, varav särskilt ett fick mycket uppmärksamhet – nämligen förslaget att inrätta 40 professurer som skulle avsättas för "det underrepresenterade könet" (ibid: 7). Som ett resultat av Folketingsvalet i mars 1998 ersattes forskningsminister Jytte Hilden av Jan Trøjborg (socialdemokrat). Trøjborg verkade angelägen om att försöka följa upp Hildens initiativ och därmed förslaget om öronmärkta professurer från Udvalget for Ligestilling i Forskning. Detta projekt visade sig sedan vara omöjligt att genomföra; Folketingets debatt om öronmärkta professurer den 11 februari 1999 slutade med att majoriteten röstade emot förslaget. En central punkt i debatten och i den föregående diskussionen i medierna var förhållandet mellan kön och kvalitet. En avgörande utgångspunkt i argumentationen var att förslaget om öronmärkta professurer för kvinnor var ett hot mot forskningens kvalitet (Bryld & Lykke 2000: 16-21).
2. Den låga andelen kvinnor längst upp i de vetenskapliga positionshierarkierna vid de danska universiteten användes 1996 som utgångspunkt för Forskningsrådets initiativ "Kønsbarrierer i de højere uddannelser og forskningen". Här följer de fyra projekt som har uppstått utifrån detta initiativ: "Køn i den akademiske organisation" av Charlotte Bloch, Inge Henningsen, Lis Højgaard, Hanne Nexø Jensen och Dorte Marie Søndergaard; "Forskningens køn i professioner og offentlighed" av Birte Kloch Frederiksen, Palle Rasmussen och Iris Rittenhofer; "Kønsbarrierer for 'Den gode naturvidenskabsmand' M/K" av Cathrine Hasse; "Kønnet's betydning – barrierer og karrierer i de højere uddannelser og forskning. Pædagogik, kommunikation, erfaring" av Kirsten Gomard, Susanne V. Knudsen, Anne Mette Kruse, Kirsten Reisby och Helene Sørensen.
3. Här är en akademisk reservation på sin plats. Det finns naturligtvis andra fruktbara ingångar, vilket t.ex. de tidigare nämnda fyra projekten på de danska forskningsrådets initiativ "Kønsbarrierer inom højere utbildning og forskning" vittnar om. Jag är inte särskilt intresserad av att utpeka "riktiga" istället för "felaktiga" förhållningssätt, utan ser mina läsningar som ett bidrag till ett kollektivt tolkande förändringsprojekt.
4. Rip, Rap och Rup-effekten omtalas också i *Kvinder Kvalitet Forskning* (1997). Rip, Rap och Rup är de danska namnen på Knatte, Fnatte och Tjatte – Kalle Ankas tre muntra brorsöner.
5. Avhandlingen lämnades till humanistiska fakulteten vid Syddansk Universitet i september 2000 och har titeln "Men det har ikke noget med kønnet at gøre. Køn, kønsbarrierer og Akademia – konstruktioner af et ugyldigt problem".
6. Jag har här ingen möjlighet att närmare kommentera valet av intervjuform, informanter, metod eller avgränsningar. Den som är intresserad av detta kan läsa i avhandlingen under not 5.
7. Detta är en poäng som också diskuteras i Bryld & Lykke (2000).
8. Detta understryks också på skilda sätt av Hjørdis Kaul (1998), Anne Søyland (1998) och Carol Lee Bacchi (1999).
9. Det finns naturligtvis också andra feministiska problematiseringar av jämställdhet – se t.ex. Holli (1997).
10. Här har jag inspirerats av Donna Haraway (1991, 1997) och Gro Hanne Aas (1999).

LITTERATUR

AAS, GRO HANNE (1999) *Kvinneforskningspolitiske (pr)øvelser*, Licentiatuppsats, Institutionen för Arbetsvetenskap, Avdelningen för Genus och Teknik, Luleå Tekniska Universitet.

- ANDERSEN, NIELS ÅKERSTRØM (1994) *Institutionel historie: en introduktion til diskurs- og institutionsanalyse*, Center for Offentlig Organisation og Styrelse, København.
- BACCHI, CAROL LEE (1999) *Women, Policy and Politics. The Construction of Policy Problem*, Sage.
- BRYLD, METTE & LYKKE NINA (2000) "Mellem kunstig befrugtning og naturlig intelligens. Om skiftende betydninger af køn og kvalitet", *Kvinder, Køn & Forskning* 2.
- BUTLER, JUDITH (1990) *Gender Trouble*, Routledge.
- DAHLEUP, DRUDE (1998) *Rødstrømperne*, Gyldendal.
- FAIRCLOUGH, NORMAN (1989) *Language and Power*, Longman.
- (1992) *Critical Discourse Analysis*, Longman.
- FORSKNINGSMINISTERIET (1997) *Kvinder Kvalitet Forskning*.
- (1998) *Ligestilling i forskning*.
- FOUCAULT, MICHEL (1972) *The Archaeology of Knowledge*, Tavistock.
- (1980) *Power/Knowledge: selected interviews and other writings 1972-1977*, Harvester Press.
- (1994) [1978] *Viljen til viden. Seksualitetens historie I*, Det lille forlag.
- (1999) [1971] *Diskursens orden*, Spartacus Forlag.
- FURST, ELISABETH (1988) *Kvinner i Akademia – inntrengere i en mannskultur?* NAVFs Sekretariat for Kvinneforskning.
- HARAWAY, DONNA J. (1991) *Simians, Cyborgs and Women*, Free Association Books.
- (1997) *Modest Witness: Second Millennium: FemaleMan Meets OncoMouse: Feminism and Technoscience*, Routledge.
- HOLLI, ANNE MARIE (1997) "On Equality and Trojan Horses", *The European Journal of Women's Studies* 4.
- IRIGARAY, LUCE (1985) *This Sex Which is Not One*, Cornell University Press.
- (1989) "Equal to Whom?", *Differences* 2 (1).
- JOHANSEN, JØRGEN DINES & LARSEN, SVEND ERIK (1994) *Tegn i brug*, Amanda.
- KAUL, HJØRDIS (1998) "Hvorfor kvinner i Akademia?", *Kvinneforskning* 1/98.
- LACLAU, ERNESTO & MOUFFE, CHANTAL (1985) *Hegemony and Socialist Strategy*, Verso.
- LATOUR, BRUNO (1987) *Science in Action*, Harvard University Press.
- MERTON, ROBERT K. (1996) "The Ethos of Science", P. Sztompka (red.) *On Social Structure and Science*, University of Chicago Press.
- NEXØ JENSEN, HANNE (1997) *Det forskningspolitiske system*, Arbejdsrapport nr. 1 fra *Køn i den akademiske organisation*, Inge Henningsen (red.).
- SØNDERGAARD, DORTE MARIE (1993) "Køn på universitetet – kvalificering i et maskulint handle- rum", A.M. Nielsen (red.) *Køn i forandring*, Hyldespjæt.
- (1996) *Tegnet på kroppen*, Museum Tusulanum.
- SØYLAND, ANNE (1998) "Å koke kaffe på én – eller en annen – spiker", *Kvinneforskning* 3-4/98.
- TRANØY, KNUT ERIK (1986) *Vitenskapen – samfunns- og livsform*, Universitetsforlaget.
- TRAWEEK, SHARON (1988) *Beamtimes and Lifetimes: the World of High Energy Physicists*, Harvard University Press.
- UNIVERSITETSLØVEN (1992).

SUMMARY

This article deals with challenges connected to the remarkably low representation of women among the academic staff in Danish universities. It explores the paradoxical relation between the ideal of gender equality and the image of Academia as a gender neutral culture of no culture, on one side, and what are considered to be gender barriers, on the other. Nothing in Danish legislation directed at the academic world supports any kind of discrimination against women. The thought-provoking picture we are presented with then is that there is actually no contradiction between the ideal of gender equality and the

unequal relation between the number of women and the number of men employed as researchers in Danish universities. As an aid to understanding this perhaps surprising lack of contradiction, the article recommends an approach to the problem of gender barriers in Academia which does not consider the problem as given – i.e. as given as a problem. Instead, the relation between the image of Academia as a gender neutral culture of no culture and the existence of gender barriers is revealed with the aid of discourse analysis. This analysis shows that what is at stake is not a contradictory, but a highly productive relation where gender equality and gender-neutrality function as elements in a discrete, but effective and powerful mechanism that turns the problem of gender barriers in

Academia into an invalid problem. What is suggested is that an undermining of gender barriers and gender inequality within the universities may not necessarily be achieved through an appeal to the ideal of gender equality. Rather projects designed to undermine the status quo should be developed in the form of feminist interventions and renegotiations of our understanding of what science or scholarship might be and of the relation between science and society and between quality and objectivity in the research process.

CATHRINE EGELAND

Norges Forskningsråd/STR,
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 Oslo
e-post: ce@forskningsradet.no